

ЧИННИКИ ВПЛИВУ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ РІВЕНЬ НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Шелемба М. М.,

*аспірант кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті досліджено основні теоретико-методологічні підходи до вивчення націоналізації партійної системи з виділенням чинників, що впливають на її рівень. Проведено вивчення підходів науковців до визначення факторів впливу на партійну систему в країнах пострадянського простору. Здійснено систематизацію факторів, що впливали на стан націоналізації партійної системи України в період 1994–2015 рр.

В статье исследованы основные теоретико-методологические подходы к изучению национализации партийной системы с выделением факторов, влияющих на ее уровень. Проведено изучение подходов ученых к определению факторов влияния на партийную систему в странах постсоветского пространства. Осуществлена систематизация факторов, влияющих на состояние национализации партийной системы Украины за период 1994–2015 гг.

The article deals with the main theoretical and methodological approaches to the study of the nationalization of the party system with the allocation of factors influencing its level. The study of approaches of scientists to determine the factors influencing the party system in post-Soviet countries has been studied. The systematization of factors influencing the state of nationalization of the party system of Ukraine for the period of 1994-2015 is carried out.

Ключові слова: фактори впливу, націоналізація партійної системи, політична партія, регіон, парламентські вибори, місцеві вибори, виборча система.

Постановка проблеми. Картина націоналізації партійної системи кожної країни формується з огляду на дію тих або інших факторів впливу. Від рівня прояву цих факторів, їх значущості залежить індивідуальний стан націоналізації політичних партій та партійних систем на рівні окремих держав. Серед зарубіжних та вітчизняних вчених є різні підходи до визначення переліку вказаних факторів, який в загальному вигляді охоплює політичну, суспільну, інституціональну, етнічну, адміністративно-територіальні сфери. Відповідно, для умов розвитку певної партійної системи країни визначаються оціночні складники означених факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення високого рівня націоналізації партійної системи відбувається за умов, коли частки електоральної підтримки кожної політичної сили в рамках територіальних одиниць є однаковими. Відповідно, вивчення чинників, які створюють високий або низький рівень націоналізації партій та партійної системи є предметом пильної уваги науковців.

В даному напрямку слід підкреслити дослідження П. Чіббера і К. Коллмана [15], які займались вивченням формування національних партійних систем в умовах федералізму. Автори, окрім чинника централізації, федералізму, децентралізації (політичні фактори державного устрою), звертають увагу, що на стан націоналізації мають вплив й етнічні фактори, до яких, зокрема, відносять релігійний, національний, соціальний та класовий (для таких країн, в яких існують касты, класи).

В науковому дослідженні Д. Бранкати [14] визначено, що висока націоналізація політичних партій може відбуватись під впливом фактору президенціалізму (політичного фактору), але за умови, що вибори президента та парламенту проходять одночасно, або парламент обирають перед президентськими виборами. В такому разі, за твердженням автора, місцеві проблеми поступаються загальнонаціональним, і підтримка виборців за національні партії більш рівномірна.

Вивчення становлення націоналізації партійної системи, представлене в дослідженні С. Моргенстерна, С. Свіндле, А. Кастагноли, показали, що низька націоналізація партійної системи пов'язана з електоральними правилами, що визначені на законодавчому рівні в країні (політичний фактор). Це, зокрема, стосується використання мажоритарної виборчої системи. Авторами на емпіричному рівні встановлено існування високої електоральної активності в мажоритарних округах, яка впливає на те, що одні політичні сили за цією формою голосування отримують високу підтримку, інші – не

отримують її взагалі, і як наслідок – неоднорідність підтримки на загальнонаціональному рівні, низька націоналізація політичних партій [16].

Мета дослідження – охарактеризувати основні фактори впливу на розвиток рівня націоналізації партійної системи України.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання**, а саме:

– дослідити основні теоретико-методологічні підходи до вивчення націоналізації партійної системи;

– вивчити фактори впливу на партійну систему в країнах пострадянського простору;

– проаналізувати результати впливу факторів на націоналізацію партійної системи України.

Методи дослідження. Для проведення дослідження використано статистичний, порівняльний методи дослідження, метод системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Багато факторів впливають на трансформації складу, стратегій політичних акторів, котрі формують партійну систему країни. Ці фактори й особливості певний період можуть залишатись стабільними або ж постійно змінюватися, якщо суспільно-політичний стан країни перебуває в стадії трансформації. Особливу роль відіграє електоральна підтримка політичних партій на рівні окремих територій (регіонів). Якщо голосування в рамках всіх партій та регіонів характеризується рівномірністю, тоді партійну систему можна вважати стабільною та гомогенною. За існування ж певних диспропорцій на рівні електоральної підтримки тієї або іншої сили у територіальному вимірі можна констатувати неоднорідність партійної системи. Однорідність (гомогенність) електоральної підтримки політичних партій у країні дослідники розглядають через аналіз процесу націоналізації партійної системи, що може трансформуватись під впливом різних факторів. Визначення теоретичної сутності поняття націоналізації партійної системи є важливим аспектом розуміння параметрів розвитку цього процесу та вибору факторів, які можуть впливати на нього.

Сучасні наукові підходи до трактування сутності поняття націоналізації партійної системи представлені за трьома напрямками. В рамках першого – «територіально-функціонального підходу» – націоналізація партійної системи характеризується через призму осей «центр-периферія», передбачається електоральна активність партії та висування кандидатів по всій території держави. Відповідно до другого підходу передбачається однорідність голосування виборців, тобто загальнонаціональні результати повинні бути дзеркальним відображенням регіонального голосування. Згідно із третім підходом поняття націоналізації протиставляється регіоналізації, в рамках якого здійснюється порівняння впливу регіональних партій на перебіг та результат загальнонаціональних виборів. На підставі вивчення основних наукових підходів до визначення сутності досліджуваного поняття та його основних змістовних ознак нами розроблено та запропоновано авторське трактування. На нашу думку, націоналізацією партійної системи є процес рівномірного розподілу електоральної підтримки основних партій у межах кожної територіальної одиниці з орієнтиром на автономність партій від впливу регіональних інтересів, із функціональним спрямуванням на проблеми держави на національному рівні та відповідним рівнем стабільності залежно від рівня розвитку демократії країни. У трактуванні чітко зазначено, що націоналізація партійної системи притаманна демократичним режимам, оскільки, як доведено, в умовах авторитаризму такий процес може зникнути або стати нестабільним, нав'язаним. Таке трактування сформовано на підставі систематизації кращих наукових підходів до цієї проблеми, воно розширює теоретичну основу дослідження та дає засади для розуміння параметрів подальшого емпіричного аналізу.

Розвиток партійної системи України відбувався під впливом факторів, притаманних країнам із схожими параметрами розвитку партійної системи, в тому числі це відноситься до країн пострадянського простору. В наукових джерелах наявні підходи щодо аналізу вказаних факторів, визначення рівня їх впливу. Вивчення вказаних наукових підходів дозволить нам систематизувати перелік факторів, які можуть бути використані для спроби аналізу партійної системи України.

Заслуговує на увагу підхід до вказаного питання, представлений Р. Туровським, який на прикладі російського досвіду розглядає питання націоналізації та регіоналізації партійної системи. В контексті переліку основних факторів впливу дослідник визначає [12; 13]:

– етнічну фрагментацію (етнічний фактор), що впливає на національну відособленість в загальнонаціональному просторі. Автор справедливо вказує, що у разі суттєвої етнічної відмінності територій в країні виникають прояви регіоналізації, і, відповідно, електоральні переваги населення регіонів (територій) можуть бути зосереджені на захисті (просуванні) певних інтересів під час виборчих кампаній. Хоча таке спостерігається не завжди, і, як стверджує дослідник, можуть виникати навпаки прояви гіперлояльності центру. І, отже, вплив етнічного фактору не забезпечує бар'єрів для розвитку націоналізації партійної системи;

– політичні фактори. До їх складу Р. Туровський відносить: 1) територіально-державний устрій з відповідною формою державної влади. Автор зауважує, що якщо федералізм може однозначно бути фактором регіоналізації, то стосовно позитивного впливу централізації на зростання націона-

лізації партійної системи є різні підходи, неоднозначні результати, і все великою мірою залежить від законодавства, яке формує виборчу систему. Останнє стосується виборів за мажоритарною системою, які є визначальним фактором трансформації партійної системи країни; 2) вік політичних партій та їх відомість в рамках всієї країни, що забезпечують сталість електоральної підтримки тощо; 3) політичний режим та ідеологію;

– соціально-економічні фактори. За твердженням автора [13], в певні часи партія влади апелювала до населення найбільш бідних регіонів, експлуатуючи надію на покращення соціально-економічного стану, і це успішно впливало на рівномірність підтримки в таких регіонах. Але дія цих факторів не завжди позитивно впливає на націоналізацію на загальнодержавному рівні в рамках регіонів;

– фактори територіальних розколів, як, наприклад, місто-село. В цьому контексті пояснюється ймовірність використання потужного інформаційного ресурсу в сільських місцевостях на користь партій влади [13].

О. Гайворонський [3] виділяє та досліджує фактори націоналізації партійної системи в рамках виборчих процесів в РФ. Серед таких факторів автором виділено соціетальні, політичні та територіальні фактори. В рамках соціетальних факторів дослідник вказує на найбільшу роль соціальних розколів за напрямом місто-село і акцентує увагу на тому, що для РФ характерна тенденція формування націоналізації партійних систем саме за допомогою сільського електорату, який більш керований через нестачу інформаційних ресурсів. Це твердження зустрічаємо й у Р. Туровського. На нашу думку, дія цього фактору має специфічний характер та не може розглядатись як визначальна для більшості пострадянських країн, в тому числі України. В нинішніх умовах в Україні дія цього фактору не є такою явною. Можливо виділення централізму щодо концентрації певних підприємницьких та промислових секторів, дії столиці, але, як свідчить історія, сільське населення України не характеризується вагомою сталою підтримкою провладних партій. Також дослідник вказує, що до складу соціетальних факторів слід віднести етнічні фактори. Їх негативний або позитивний вплив залежить від регіональних настроїв, використання або невикористання політичними партіями відповідної націоналістичної риторики. В розрізі політичних факторів О. Гайворонський відзначає, зокрема: федералізацію та децентралізацію (інколи ці фактори впливають на зменшення рівня націоналізації, інколи – під впливом додаткового фактору президентської вертикалі влади, політичного авторитету певного лідера країни цей фактор може навпаки працювати на користь зростання досліджуваного показника; впливом субнаціональних еліт, які за одних умов могли забезпечити загальнодержавну підтримку політичних партій (переважно, провладної партії для РФ), а за інших – навпаки вплинути на погіршення підтримки таких партій). Автор зазначає, що на націоналізацію партійної системи країни впливають також територіальні фактори, це, зокрема, кількість адміністративно-територіальних одиниць на різних рівнях, врахування яких зумовлює стратегію виборчої кампанії, і від збільшення яких часто залежить зниження рівня націоналізації партій, що не забезпечили комплексного територіального охоплення.

В дослідженні Г. Голосова, І. Григор'єва [4] до основних факторів націоналізації партійної системи в рамках РФ віднесено такі: спадщину політичних трансформацій, федералізм та президенціалізм, політичний лад на рівні губернаторської гілки влади, електоральні правила, сформовані на підставі виборчої системи (політичні фактори); особистісні якості лідерів політичних партій (найбільший вплив має на територіях колишнього СРСР, тоді як в країнах з розвинутою демократією вплив мають самі структуровані політичні партії, а не персоналії); загальнонаціональні проблеми широкого спектру (політичні, зовнішньополітичні, соціально-економічні), апелювання до яких дає деяким політичним партіям підтримку в територіальних утвореннях нижчої ланки (селища), в яких не було змоги провести комплексну агітаційну програму.

Вітчизняний дослідник Ю. Морозюк [10] в процесі дослідження рівня націоналізації партійної системи України вказує на такі фактори впливу, як: соціально-економічні фактори (приклад, коли Комуністична партія України в 2002 р. успішно апелює до населення, обіцяючи покращення соціально-економічного стану, використовуючи складну ситуацію в цій сфері); політичні фактори, серед яких: політичний режим; становище провладних політичних партій; негативне ставлення населення до політики, яке проявляється в так званому протестному голосуванні; ідеологічні чинники, які діють в певні часи розвитку країни; опозиційність політичної партії до влади, яка не змогла виправдати очікувань електорату; етнічні чинники, які зумовлюють той факт, що політична партія, яка має пронаціональний курс, отримує рівномірну підтримку населення в Західних регіонах і невисоку в східних тощо.

Дослідження наукових підходів, емпіричних матеріалів щодо розгляду факторів впливу на розвиток процесу націоналізації партійної системи дозволило нам систематизувати їх та визначити найбільш актуальні. Нами запропоновано становлення досліджуваних складників націоналізації партійної системи розглядати через призму наступних факторів впливу.

Суттєвий вплив на стан досліджуваного процесу чинить політичний режим. Систематизація окремих підходів вчених [5; 9] дозволила сформулювати типологізацію політичних режимів в Україні. Встановлено, що серед основних типів політичних режимів за період 1994–2015 рр. можна виділити такі:

– поставторитарний політичний режим (або режимом неліберальної демократії) (з грудня 1991 по листопад 1994 рр.) (президентство Л. Кравчука). В рамках цього режиму зберігався нефор-

мальний вплив правлячого класу, який був представлений посткомуністичною номенклатурою, існували старі корупційні схеми, клієнтелізм тощо;

- патримоніальну олігополію або патримоніально-олігархічний авторитаризм (з листопада 1994 р. по січень 2005 р.) (епоха президентства Л. Кучми), яка пов'язується з витісненням новими політичними акторами (політико-економічними групами) представників комуністичної сили;

- слабо інституціоналізований поставторитарний режим, або «дефектна демократія» (з січня 2005 р. по лютий 2010 р.) (президентство В. Ющенко). В цей період хоча і існувала конкурентна система виборів, але продовжував використовуватись досвід неформальних практик, зокрема, існували неформальні пакти, корупція, клієнтелізм та непотизм, які не сприяли демократичним перетворенням в державі;

- квазіавторитаризм (квазіавторитарний політичний режим) (з лютого 2010 р. по лютий 2014 р.) (президентство В. Януковича). За часів В. Януковича олігархічними групами було делеговано владу одній особі (Президенту) для цілей встановлення контролю за всіма гілками влади, але це відбувалось в умовах протидії з боку суспільства, політиків, законодавчих норм.;

- олігархічним політичним режимом (з лютого 2014 р.), який оснований на присутності у владі олігархів, персоналією особистості П. Порошенка.

Також в рамках дії політичного режиму певний вплив чинить фактор центризму, що передбачає значне переважання представництва депутатів політичних партій на парламентських виборах в певних територіальних одиницях вищого рівня (областях, м. Києві, м. Севастополі, Автономній Республіці Крим) – переважно в столиці та регіонах, які в певні часові періоди є центрами концентрації політичної еліти.

Трансформаційні процеси в країні також є одним з факторів формування націоналізації партійної системи. Достатньо суттєвий вплив цього фактора спостерігався під час парламентських виборів у 1994 р., коли в країні відбувались перехідні процеси на фоні тяжкої економічної та суспільно-політичної кризи. Під дією загрози безстрокового страйку шахтарів у 1993 р. було прийняте рішення щодо проведення консультативного референдуму стосовно недовіри президенту і парламенту. В 1993 р. було вирішено не загострювати політичну ситуацію і призначити проведення дострокових парламентських (березень 1994 р.) та президентських виборів (червень 1994 р.) в Україні. Також слід згадати про події Помаранчевої революції (Майдану) (22 листопада 2004 р. – 26 грудня 2004 р.), які в подальшому вплинули на зміну внутрішнього та зовнішньополітичного курсу країни. Аналіз політичних, історичних подій свідчить, що вагомі трансформаційні процеси характеризують режим правління В. Януковича. Після приходу до влади В. Януковича з травня 2010 р. починають відкривати кримінальні справи проти лідерки опозиції Ю. Тимошенко та її оточення (справи за Кіотськими грішми; за автомобілями для сільської медицини; за «газовим договором з РФ від 19.01.2009 р.»). Вирок та ув'язнення Ю. Тимошенко розцінювалось світовою спільнотою і великою частиною українського суспільства як усунення сильного політичного конкурента на майбутніх президентських виборах у 2015 р. Відповідно, ще перед початком місцевих виборів в Україні 31.10.2010 р. відбулось засудження політичної ситуації з боку світових лідерів. У 2012 р. відбуваються події, які сприяють відкритості України світу, підвищують її рівень світової глобалізації. Слід відзначити суттєвий вплив трансформаційних процесів, що відбувались в Україні в 2013–2014 рр. і були пов'язані зі складними соціально-політичними подіями в країні.

Важливу роль у становленні націоналізації партійної системи відіграє фактор форми державного правління. Вивчення наукових матеріалів, пов'язаних з державотворенням, дозволяє констатувати існування різних підходів до визначення основних етапів трансформації форми державного правління в Україні за всю історію незалежності. Оцінка положень та тверджень щодо визначення цих форм дозволяє відзначити, що підхід В. Литвина [7] може вважатися оптимальним. За твердженням автора [7], в країні, починаючи з 1991 р., було апробовано напівпрезиденталізм. При цьому виняток складає період 1995–1996 рр., коли в країні було впроваджено президентську систему правління. Як вказує дослідник, формально конституціоналізований президентсько-парламентський напівпрезиденталізм було запроваджено з 1996 р., він діяв по січень 2006 р. Вивчення матеріалів дослідження В. Литвина [7] показує, що характер цієї форми державного правління (з 1996 р. по 2006 р.) характеризується поляризованою, неінституціоналізованою системою уніфікованої (хоча неформальної та тимчасової) більшості з домінуючим лідерством президента, коли останній домінував над прем'єр-міністром, фрагментованою, поляризованою партійною системою та парламентом. А в січні 2006 – вересні 2010 рр. під впливом «Помаранчевої революції» та змін до конституції в грудні 2004 р. напівпрезидентську форму державного правління в Україні було конституціоналізовано і перетворено на прем'єр-президентську. Відповідно, відбулось часткове послаблення повноважень Президента. В період з жовтня 2010 р. по лютий 2014 р. (на підставі скасування у вересні 2010 р. Конституційним судом України політичної реформи від грудня 2004 р.) відбулась конституціоналізація форми державного правління (президентства В. Януковича), в країні знову став використовуватись президентсько-парламентський напівпрезиденталізм. Відповідно до результатів дослідження В. Литвина [7] цей період вирізнявся тим, що президент мав стабільну і впорядковану, а не надмірно фрагментовану, як в попередньому періоді, підтримку більшості серед депутатів парламенту, і міг доміну-

вати над прем'єр-міністром. Голова держави мав повноваження щодо звільнення прем'єр-міністра та уряду. Стабільна парламентська підтримка президента (В. Януковича) забезпечила йому можливість прямого керівництва всіма гілками влади в країні. Як вказує В. Литвин [7], з лютого–березня 2014 р., за результатами «Євромайдану», «Революції гідності» в листопаді 2013 р. – лютому 2014 р., знищення політичного режиму В. Януковича, скасування парламентом рішення Конституційного суду від вересня 2010 р., відбулось повернення до збалансованого прем'єр-президентського напівпрезиденталізму. Цю форму державного правління автор також називає збалансованим напівпрезиденталізмом, коли встановлюється горизонтальний дуалізм виконавчої влади в країні.

Виборча система є одним із важливих факторів впливу на стан націоналізації партійної системи країни. Як свідчать статистичні, аналітичні матеріали [1; 2], за період 1994–2015 рр. в Україні відбулося кілька етапів реформування виборчої системи, а саме: в 1994 р. існувала мажоритарна виборча система, що зумовило низьку конкурентність політичних сил в парламенті; в 1998, 2002 рр. впроваджено змішану виборчу систему, яка через 50% використання мажоритарної основи не забезпечує конкурентність виборів; в 2006 р., 2007 р. в Україні була пропорційна виборча система, що вплинуло на покращення демократичності виборів; на зміну пропорційній виборчій системі 2006 р. та 2007 р. у 2012 р. приходиться змішана (з використанням мажоритарної (50% парламенту обирається при голосуванні за кандидатів від політичних партій) та пропорційної системи (50% парламенту обирається при голосуванні за певну політичну партію)). У 2014 р. не було змінено тип виборчої системи через певні інтереси всіх політичних сил. Як наголошують дослідники [2], в передвиборчій програмі нинішнього президента П. Порошенка було задекларовано відмову від змішаної виборчої системи, яка визначається як корупційна та недемократична. Цей же пункт визначено в коаліційній угоді нинішнього українського парламенту. Але, як свідчать результати аналізу наукових, статистичних та нормативно-правових джерел, ситуація не змінилась, і це показує, що змішана виборча система потрібна корупціонерам, які отримали місця в нинішньому парламенті і планують забезпечити собі електоральну підтримку в майбутньому. Вибори до органів місцевого самоврядування за змішаної системи в Україні передбачають, що за пропорційною системою обираються депутати у Верховну Раду Автономної Республіки Крим, обласні, районні, міські, районні у містах ради, а за мажоритарною – депутати сільських, селищних рад, сільські, селищні, міські голови. Слід зазначити, що наявна на сучасному етапі виборча система України (змішана) не забезпечує конкурентної участі політичних партій на виборах, оскільки частка голосів використовується в рамках мажоритарної виборчої системи. І, відповідно, в умовах мажоритарної виборчої системи знижується перспектива однорідної підтримки політичних партій в рамках певних регіонів.

Окрім того, важливим аспектом електоральних правил регламентування виборчої системи України є встановлення прохідного бар'єру. В історії парламентських виборів були зміни цього параметру, зокрема, він складав в різні періоди 4%, 3%, 5%. Необхідно відмітити, що зростання прохідного бар'єру впливає на зростання націоналізації крупних партій, однорідність їх підтримки в рамках регіонів, а скорочення цього бар'єру дозволяє приймати участь у виборах малим політичним партіям, зменшує націоналізацію партійної системи. В 2012 р. та 2014 р. цей бар'єр складав 5%. Згідно з умовами проведення виборів 2012 р. в парламентських виборах могли брати тільки політичні партії, можливість участі в виборах для політичних блоків була виключена. Це вплинуло на те, що до парламенту не змогли пройти малі політичні партії.

Вказані трансформації виборчої системи відігравали ключову роль в побудові партійної системи, зумовлювали можливість конкуренції між політичними акторами. Потрібно констатувати, що найбільш висока партійна конкуренція спостерігалась під час парламентських виборів у 2006 та 2007 рр., коли існувала пропорційна виборча система, яка не була повернута навіть після трансформаційних процесів, орієнтованих на захист демократичних цінностей в Україні.

Потрібно зазначити, що трансформації виборчої системи та рівня націоналізації партійної системи країни пов'язані з дією нормативно-правового фактору. Тобто законодавче встановлення пропорційної виборчої системи зумовлює збільшення рівня націоналізації партійної системи, а забезпечення менш демократичних типів виборчої системи (мажоритарної або змішаної) впливає на відповідне зменшення цього показника.

Вагомим фактором впливу на стан націоналізації партійної системи країни виступають етнічні фактори.

Дію цього чинника можна розглядати через призму підходу Б.М. Жулканича, Я.Б. Жулканича [6]. Зокрема, автори пропонують два варіанти впливу етнічного фактору на результати парламентських виборів через поділювані з політиками національні почуття, а саме:

- підхід, який передбачає, що національні почуття моноетнічних українців можуть схилити їх підтримувати тих політиків, які переконують, що життя стане кращим через вступ України до ЄС, масштабну підтримку української мови, культури, визначення української мови як єдиної державної;
- підхід, який визначає, що національні почуття моноетнічних російськомовних українців і моноетнічних росіян можуть схилити щодо підтримки тих політичних сил, які гарантують покращення

всіх сфер життя у разі, якщо Україна не стане інтегруватися до НАТО, ЄС, а стане членом союзу з РФ, Білоруссю, забезпечить державний статус російській мові.

Оцінку за таким поділом в рамках України, на нашу думку, краще робити за компактним проживанням населення. Але з огляду на відсутність актуальних статистичних даних (останній перепис населення відбувся в 2001 р.) більш прийнятним було б оцінювати концентрацію політичних сил в регіонах перед парламентськими чи місцевими виборами.

Керуючись цим варіантом підходу, можемо констатувати, що населення Сходу та Півдня України протягом 1994–2012 рр. стабільно демонструвало суттєву неприйнятність підтримки української мови, культури, визначення української мови як єдиної державної, а після соціальних вибухів у 2004–2005 рр. почало підтримувати проросійську політичну силу. Населення інших регіонів в процесі становлення гібридного політичного режиму поступово знижувало рівень підтримки ідеологічної тоталітарної політичної сили (КПУ), після подій 2004–2005 р. почало надавати переваги національно орієнтованим політичним силам. Населення Західної України стабільно підтримувало політичні сили, орієнтовані на національну політику. Після соціальних подій 2013–2014 рр. зменшився вплив етнічних факторів через зменшення впливу проросійської політичної сили. Вказані політичні орієнтири населення, сформовані під впливом етнічних факторів своєю чергою забезпечували вплив на конфігурацію партійної системи.

Потрібно відзначити, що на рівень націоналізації партійної системи України впливав соціально-демографічний фактор, який належить до категорії соціетальних чинників. Суттєвий вплив цього фактору зазначається за результатами парламентських виборів у 2012 р., коли до Верховної Ради пройшла ПП ВО «Свобода», що отримала суттєву підтримку в регіонах, які на попередніх виборах не голосували за цю політичну силу, і це можна пояснити зміною демографічного показника даних територій. Зокрема, в 2012 р. за вказану партію проголосували 17,42% населення м. Києва, яке на початок року зросло за рахунок внутрішньодержавної міграції із західних областей України. Відповідно, дія соціально-демографічного фактора дозволила забезпечити більш рівномірну підтримку цієї партії в країні. Оскільки це створило факт того, що політична сила націоналістичної ідеології була підтримана під час виборів населенням, яке в попередні періоди не вирізнялось радикальними націоналістичними настроями.

Також окремим фактором впливу за досліджуваний період, на нашу думку, є чинник оголошення останніх перед виборами результатів екзит-полів. Такий висновок був здійснений нами на підставі вивчення співставлення змін результатів соціологічних опитувань протягом всього періоду кожної з виборчих кампаній та результатів виборів. Окремо встановлено, що дія цього фактору набуває особливої актуальності після 2012 р., коли в Україні значно зросло використання інформаційно-комунікаційних технологій, в тому числі Інтернету, соціальних мереж у справі використання виборчих технологій. Слід відзначити, що вплив цього чинника більшою мірою сприяв забезпеченню підтримки політичних партій, які були лідерами виборчих перегонів, здійснював так зване посилення на прийняття виборцями рішень щодо голосування за майбутніх переможців.

Актуальним вважаємо вплив регіоналістських факторів, зростання дії яких зумовлювало зменшення рівня націоналізації в Україні. Серед них виділено фактор розвитку регіональних політичних сил та фактор девіантності (нетиповості) електоральної поведінки регіонів. Виявлено, що за весь досліджуваний період найбільш високий рівень девіантності (нетиповості) електоральної поведінки виявили Донецька та Луганська обл., населення яких через тривале використання штучних виборчих маніпуляцій було орієнтоване на неприйняття національного розвитку країни, підтримку проросійського курсу, виступало проти зближення з ЄС, США, НАТО, мало упереджене ставлення до трактування історичних подій в Україні. Після подій 2013–2014 рр., незважаючи на зменшення впливу етнічного фактору, скорочення використання антиукраїнських виборчих технологій ознака девіантності (нетиповості) електоральної поведінки в цих регіонах України залишається сильною, що своєю чергою негативно впливає на стан рівномірності електоральної підтримки. Фактор розвитку регіональних політичних сил здійснював окремий вплив на посилення регіоналізації і зменшення рівномірності електоральної підтримки національно орієнтованих політичних сил. Дослідження наукових праць, аналітичних даних дозволило відмітити, що за період 1994–2015 рр. в Україні функціонували такі регіональні політичні сили: ідеологічні (зникли після 2002 р.), проросійські політичні партії, провладні (адміністративні) політичні партії, проекти місцевих еліт, партії-проекти відомих особистостей, технічні партії, етнічні партії тощо. Деякі з цих політичних сил, як показують матеріали дослідження, складають сепаратистську загрозу національній безпеці країни, інші орієнтовані на реалізацію інтересів місцевих еліт, проходження певних осіб до влади на різних рівнях. Найбільш вагомий вплив на посилення регіоналізації партійної системи в рамках досліджуваного періоду, на нашу думку, належить політичній силі, яка була задіяна у масштабних використаннях адміністративного ресурсу, підтримці проросійського дискурсу, і пов'язаній з режимом В. Януковича (Партії регіонів).

Певний вплив на становлення націоналізації партійної системи України здійснював фактор ідеологічного спрямування партійної системи. Але він мав місце до 2002 р., і навіть у 1998 р. вже мав слабкий вплив. Відповідно, можна сказати, що в 1994–1998 рр. цей фактор зумовлював розподіл електоральної підтримки за полярними ідеологіями (комуністичної та націоналістичної). Голосування за націоналістичну

політичну силу під час парламентських виборів 2012 р. можна вважати не поверненням до ідеологічного спрямування партійної системи, а процесом вибору демократичної політичної сили (ПП ВО «Свобода»).

Окремим фактором впливу на стан націоналізації партійної системи країни є розвиток процесів централізації та децентралізації (деволюції).

Процеси централізації в Україні отримали найбільший прояв за часів президентства В. Януковича, коли він контролював всі гілки влади. Розширення повноважень Президента за умов використання адміністративного ресурсу сприяло забезпеченню відповідного рівня підтримки на виборах до парламенту, місцевих виборах. Аналіз наукових [9, с. 72–73], нормативно-правових джерел показує, що для створення відповідних законодавчих підстав збільшення президентських повноважень було прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема:

- Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., який передбачав, що суди загальної юрисдикції можуть утворюватись та ліквідуватись Президентом України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду;

- Закон України «Про Кабінет Міністрів», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення їх у відповідність з Конституцією України» від 7 жовтня 2010 р. Цими документами визначалось, що: Президент може самостійно призначати склад уряду (згідно з поданням прем'єр-міністра), голів державних адміністрацій, звільняти генерального прокурора; Служба безпеки України знаходиться в підпорядкуванні голови держави;

- Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 р., який передбачав отримання всіма органами виконавчої влади юридичного статусу «центрального» (ЦОВВ), що забезпечувало їх фактичне підпорядкування Президенту;

- Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р., який: наділяв Президента країни повноваженнями утворення, реорганізації, ліквідації Міністерств та інших ЦОВ за поданням прем'єр-міністра країни; передбачав, що Перші заступники і заступники міністрів можуть призначатися на посади за поданнями прем'єр-міністра і можуть бути звільнені тільки Президентом;

- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України від 17 травня 2012 р. визначав, що програму діяльності Кабінету Міністрів слід формувати не тільки на підставі положень передвиборної програми Президента України, але й керуючись щорічними посланнями Президента до Верховної Ради щодо розвитку внутрішнього і зовнішнього становища України;

- Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 28 листопада 2012 р., який передбачав, що характер конституційності або неконституційності того або іншого питання, яке передбачено винести на референдум, може бути визначено тільки Президентом і ЦВК. Положення цього закону давали Президенту можливість внесення змін до Конституції за результатами референдуму.

Як свідчать результати аналітичних джерел [11], в країні процес децентралізації (деволюції) було розпочато в 2014 р. Тоді була прийнята Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014 р.), Закони України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014 р.), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015 р.) та зміни до Бюджетного і Податкового кодексів (з питань фінансової децентралізації). Вказаний процес у відповідності до положень Європейської хартії місцевого самоврядування дав можливість започаткувати інститут місцевого самоврядування на базовому рівні – об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Як вказують наукові, емпіричні матеріали, розвиток цього процесу вплинув на виборчу кампанію під час місцевих виборів в Україні в 2015 р. А саме, виникли регіональні та локальні політичні партії (зокрема, ПП «Вінницька європейська стратегія», ПП «Херсонці» тощо), політичні партії, які представляли інтереси національних меншин в певних регіонах (серед таких політичних сил можна назвати Циганську партію України та ін.) [8, с. 79–80].

У ході дослідження виявлено, що питання нормативно-правового регулювання виборчої системи в Україні потребують комплексної оцінки та подальших рішень на рівні законодавчих органів влади. Зокрема, можемо відмітити, що сприятливий вплив цей аспект мав тільки стосовно розвитку партійної системи в 2006, 2007 рр., коли на законодавчому рівні була встановлена пропорційна виборча система. В інші періоди, коли законодавець визначав мажоритарну та змішану виборчу систему в Україні, нормативно-правове регулювання чинило виключно гальмівну дію на становлення націоналізації партійної системи держави. Аналіз результатів впливу зазначених факторів дозволяє констатувати, що покращення націоналізації партійної системи може бути забезпечене:

- удосконаленням нормативно-правової бази України щодо впровадження пропорційної форми виборчої системи відкритих регіональних списків. Це дозволить створити демократичну платформу та прозорість для виборчих кампаній в країні, сприятиме усуненню корупційного складника, який, як свідчить аналіз, використовувався в Україні в рамках виборів за мажоритарною системою в складі змішаної виборчої системи;

- законодавчим оформленням можливості виборчим блокам приймати участь у виборах. Вказане дасть можливість об'єднання малих партій із схожими політичними платформами для проход-

ження в парламент. Це можуть бути, наприклад, представники різних національних меншин, які б займалися в парламенті захистом інтересів громадян такої категорії, представники певних професій, соціальних верств населення тощо. Відповідно, в рамках певного виборчого блоку будуть створені не локальні, регіональні політичні сили, а національні політичні партії, які знаходять електоральну підтримку по всій країні, якщо вони будуть просувати та захищати актуальні національні інтереси.

Висновки. В статті досліджено основні теоретико-методологічні підходи до вивчення націоналізації партійної системи. Одні науковці займаються вивченням формування національних партійних систем в умовах федералізму. Інші розглядають націоналізацію через призму президентських та парламентських виборів. Треті вбачають у націоналізації законодавчий вплив та стан виборчої системи.

Проведено аналіз підходів науковців до визначення факторів впливу на партійну систему, в тому числі і в країнах пострадянського простору. Визначено, що серед цих чинників вчені визначають: централізацію, федералізм, децентралізацію; президенціалізм; етнічні чинники (релігійний, національний); соціальні чинники (класовий (для таких країн, в яких існують касты, класи); електоральні правила, що визначають характер виборчої системи.

Здійснено систематизацію факторів, що впливають на стан націоналізації партійної системи України. Серед таких факторів визначено: політичний режим з додатковим фактором централізму; форму державного правління; виборчу систему; нормативно-правовий чинник; етнічний чинник; соціально-демографічні особливості; фактор оголошення останніх перед виборами результатів екзит-полів; трансформаційні чинники; фактор ідеологічного спрямування партійної системи; регіоналістські фактори (фактор розвитку регіональних політичних сил та фактор девіантності (нетиповості) електоральної поведінки регіонів); централізацію; децентралізацію (деволюцію). Проведено аналіз впливу факторів на націоналізацію партійної системи України за період 1994–2015 рр.

Література:

1. Вибори. Дата оновлення: 30.07.2018. <http://www.cvk.gov.ua/> (дата звернення: 30.07.2018).
2. Виборча реформа: що треба змінити? Дата оновлення: 23.12.2018. <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2017/10/19/7149484/> (дата звернення: 23.12.2018)
3. Гайворонский О. Факторы национализации партийной системы современной России. Полис. Политические исследования. 2018. № 1. С. 45–61
4. Голосов Г., Григорьев И. Национализация партийной системы: Российская специфика. Политическая наука. Партии в соревновательных и несоревновательных политических системах. 2015. № 1. С. 128–156
5. Євтушенко О. Політичний режим та його роль у регулюванні взаємовідносин суспільства й держави. Наукові праці. Політологія. 2016. Вип. 272. Т. 284. С. 12–16
6. Жулканич Б., Жулканич Я. Суспільно-географічні аспекти електоральної поведінки населення Закарпатської області за період 2000–2012 рр. Науковий вісник Ужгородського університету. 2013. Вип. 2. С. 80–89.
7. Литвин В.С. Інституційно-процесуальні та політично-поведінкові атрибути і різновиди напівпрезидентської системи правління: порівняльний аналіз на прикладі країн Європи: дис. ... д-ра політ. наук. Львів: , 2018. 815 с.
8. Манайло-Приходько Р.Ю. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи України. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Ужгород, 2018. 290 с.
9. Мацієвський Ю.В. У пастці гібридності: зиг'заги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014). Чернівці : Книги – XXI, 2016. 552 с.
10. Морозюк Ю. Партійна система України: визначення рівня націоналізації Дата оновлення: 30.07.2018. URL: <http://naub.ua.edu.ua/2012/partijna-systema-ukrajiny-vyznachennya-rivnya-natsionalizatsiji/> (дата звернення: 31.07.2018).
11. Реформа децентралізації. Дата оновлення: 20.12.2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення: 20.12.2018).
12. Туровский Р. Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованию. Полития: анализ, хроника, прогноз. 2016. № 1(80). С. 162–180
13. Туровский Р. Электоральное пространство России: от навязчивой национализации к новой регионализации. Полития: анализ, хроника, прогноз. 2012. № 3(66). С. 100–120
14. Brancati D. The origins and strengths of regional parties. British journal of political science. Cambridge. 2008. Vol. 38. N 1. P. 135–159.
15. Chhibber P., Kollman K. The formation of national party systems: Federalism and party competition in Canada, Great Britain, India, and the United States. Princeton: Princeton univ. press, 2004. 272 p.
16. Morgenstern S., Swindle S.M., Castagnola A. Party nationalization and institutions. The journal of politics. Cambridge, 2009. Vol. 71. N 4. P. 1322-1341.